

Биљана ВУЧЕТИЋ
Историјски институт
Београд

БОГДАН РАДЕНКОВИЋ И МИЛАН РАКИЋ*

Апстракт: Рад је настао на основу девет сачуваних писама Богдана Раденковића упућених Милану Ракићу у периоду 1907-1912 године, која се чувају у Архиву Српске Академије наука и уметности, као и на основу *Конзулских писама* и *Дневника* Милана Ракића. У раду је коришћена необјављена и објављена архивска грађа, као и одговарајућа литература, које су омогућиле шири увид у односе Раденковића и Ракића. Циљ рада је осветљавање сарадње једног српског обавештајца, Богдана Раденковића са угледним дипломатом Миланом Ракићем и спознавање значаја последица те сарадње за историју српског народа у Османском царству на почетку XX века.

Key Words: Bogdan Radenković, Milan Rakić, letters, chetnik movement, Serb-Turkish relations.

Сигурно најважнији аспект живота Срба у Османском царству представљало је остваривање програма за ослобођење. У периоду од 1903. до 1912. године спроводиле су се у дело идеје и стремљења српске политичке мисли XIX века. У то доба, на темељима националне политике Срба у Османском царству које су поставили Стојан Новаковић и Владимир Карић, стасала је читава генерација нових политичара. Плејада ових „оперативаца” је у великој мери применила идеје претходне генерације. Један од њих био је Богдан Раденковић (1874-1917), који је читав свој живот посветио борби за ослобођење Срба у Османском царству.¹

Уз културну и просветну делатност, у Османском царству се од 1903. године покренула и српска револуционарна организација. У њој је једну од најзначајнијих улога имао баш Раденковић. Један живот водио је

* Рад настао као резултат истраживања на пројекту Министарства за науку и технолошки развој *Између европских узора и стереотипа: Српска национална интеграција 1804-1918*. (Ев. бр. 147036).

¹ Биографија Богдана Раденковића биће тема посебне монографије.

у јавности, као лојални грађанин Османског царства, док је други, сасвим другачији живот, водио као агент-посредник између Конзулата Краљевине Србије и оперативаца на терену који су се борили за национално опредељење и ослобођење. Његове белешке нису сачуване, јер је то захтевала тајна природа његовог посла. Управо у томе је значај девет сачуваних писама која је Раденковић упутио Милану Ракићу, у периоду од 1907. до 1912. године, која се налазе у Архиву Српске Академије наука и уметности.²

О значају Милана Ракића за национални покрет српског народа под османском влашћу написано је много.³ Био је активан учесник борбе за национално ослобођење и уједињење као службеник у конзулатима Србије у Османском царству, у Приштини и Скопљу. Његови конзулски извештаји из Турске пружили су драгоцене податке за свакодневни живот обичних људи.⁴ Сарадња Ракића и Раденковића почела је у Скопљу. Тамо је Раденковић радио као секретар Скопске митрополије, што му је омогућавало несметане контакте и са српским живљем и са српским конзулатом, али и са конзулатима Русије, Италије и Француске. Милан Ракић је у Скопље највероватније дошао у новембру 1905. године. Обављао је поверљиве послове за српску организацију и упознао се са организаторима четничког покрета на челу са Раденковићем.⁵ О овом периоду њихове сарадње остала је само једна белешка у Ракићевом *Дневнику*, која се односи на пребацивање четничког војводе Николе Јанковића из Скопља у Пореч, где је требало да замени војводу Дунавског.⁶ Ракић је написао да је Јанковић: “са станице дошао је право у Консулат где смо га чекали Богдан и ја и један цак “свијетлог одела”. Обукли су га гаваз Јован, курир Арса и Огњан. Дали су му име Анђеле из Ташево, с препоруком кад га ко запита: “Од кај си?”, да

² Архив Српске Академије наука и уметности, у даљем тексту: АСАНУ, фонд Оставштина Милана Ракића, књижевна збирка, у даљем тексту: 14331-8.

³ Издвајамо: Божин Симић, *Ракић као национални радник*, Нова Европа XXXI/8 (1938); Милан Чемерић, *Милан Ракић у Јужној Србији*, Скопље 1939; Милан Ракић, *Конзулска писма 1905-1911*, приредио Андреј Митровић, Београд 1985; Ј. Пејчић, *Милан Ракић на Косову. Завет-песма-чин*, Београд 2006.

⁴ М. Ракић, *Конзулска писма 1905-1911*, приредио Андреј Митровић, Београд 1985.

⁵ Исто, 67-68. Ракић је у Скопљу био на месту вицеконзула, а иза њега је остала званична документација и лични дневник, који је водио од 1. јануара до 24. марта 1906. године.

⁶ Ова забелешка је под датумом 4/17. фебруар 1906. године. Панта Радосављевић-Дунавски, артиљеријски поручник, био је четнички војвода и начелник штаба свих чета на десној обали Вардара од октобра 1905 до јануара 1906. године. Сменио га је официр Никола Т. Јанковић-Косовски. Милан Ракић, *Конзулска писма 1905-1911*, 75.

увек одовори: “Ебаго, из Ташево”. Кад је све било готово, попили смо неколико коњака, изљубили се и, тачно у 3½ сата, изашао је из Консулата прво Арса, за њим Никола, па Огњан. Пола сата дрхтали смо и нервозно се шетали по собама Богдан и ја, док најзад не дође ханџија Јосиф и рече да су срећно изашли из вароши и састали се са караваном.”⁷

Прва четири писма Раденковића Ракићу датирају из октобра и новембра 1907. и марта и априла 1908. године и односе се на сукобе унутар српске организације у Османском царству. Милан Ракић је у том периоду, од октобра 1907 до октобра 1908. године као вицеkonzул боравио у Солуну.⁸

У току 1907. године дошло је до поделе међу српским националним радницима у Македонији на “konzулатску” и “митрополитску” странку. Наиме, још од започињања четничке акције, која се налазила под непосредном управом српских konzуларних власти у Скопљу, на самом терену се развијала опозиција према званичном раду српске дипломатије. На њеном челу налазио се скопски митрополит Вићентије, који настојао да преузме руковођење над српском револуционарном организацијом и целокупним црквено-школским радом у Македонији.⁹ Друго упориште опозиције била је гимназија у Скопљу, где се око директора Луке Лазаревића, окупила група људи која је отворено стала против konzулата. “Митрополитска” странка је нашла подршку код “младорадикала”, а иза ње је стајала и опозициона штампа Србије. Опозиционари су покушавали и да се повежу са рашко-призренским митрополитом Нићифором који је из сличних разлога био у сукобу са konzулатом у Приштини.¹⁰

Богдана Раденковића су оптужили за проневеру и за убиства и на њега се жалили у Београду. С друге стране, група националних радника предвођених Раденковићем тражила је или премештај из реона Генералног konzулата у Скопљу или разрешење дужности. Скопском konzулу су писали: “Више не можемо остати на досадашњим положајима, јер више не можемо да сносимо овакве нападе на нашу част, без могућности да се од њих

⁷ М. Ракић, *Konzулска писма*, 78. Дневничка белешка је од 28.2/13.3.1906.

⁸ Према званичној кондуит-листи Министарства иностраних дела, Ракић се од 20. јула 1907. до 25. децембра 1908. водио на месту вицеkonzула II класе у Генералном konzулату Краљевине у Скопљу.

⁹ *Историја српског народа VI/1*, Београд 1983, 343-347; Ђ.Микић, *Страначко-политичка кретања међу Србима у Турској крајем XIX и почетком XX века* (у рукопису).

¹⁰ Први сукоби призренског митрополита Нићифора и Милана Ракића почели су за време Ракићевог службовања у Приштини од октобра 1906. до јуна 1907. године, а кулминирали су 1910 године, када је митрополит због *Учитељске уредбе* поднео оставку.

бранимо из узрока познатих Консулату.”¹¹ Пошто је цео сукоб попримио поприличне размере, а писмо у ком су молили премештај озбиљно схваћено на надлежним местима, Раденковић је позван у Београд да одговори на оптужбе.

У писму Милану Ракићу од 3. новембра 1907. године, Раденковић је навео да је већ десет дана у Београду и да чека да му се придруже другови. Рекао је разговарао са “г. Јоцом” који га је саветовао шта треба да траже и који је, заједно са “г. Светом Симићем”, код Пашића урадио “све што је могао”¹². “Замислите шта нам највише пребацују.”, жалио се Раденковић, “Кажу да смо ми поднели оставке због премештаја г. Љ. Михаиловића и да нас је он наговорио да то учинимо! Али ћемо лако доказати да не само што немамо ништа противу његовога премештаја, него да налазимо да велики део кривице за овај хаос у послу мора поднети сам Љуба због његове чудновате неодлучности за ово време његовога консуловања.”¹³ Уверен да Ракић са симпатијом прати дешавања, Богдан Раденковић је обећао да ће га извештавати о току ствари.

Крајем новембра Богдан се и даље налазио у Београду. Овај пут, у писму од 25. новембра, јавио је Ракићу да су “однели потпуну победу”¹⁴. Из скопског конзулата премештени су Љуба Михаиловић и Бошко Љубишић. Лукијан, који је био секретар митрополита Вићентија и имао велики утицај на њега, смењен је. Спречено је повезивање македонских црквених кругова са рашко-призренским митрополитом Нићифором. Лука Лазаревић је премештен, као и многи други наставници. Раденковић је код Министра инсистирао да директор гимназије у Солуну Драгомир Обрадовић

¹¹ Архив Србије (у даљем тексту: АС), Министарство иностраних дела (у даљем тексту: МИД), Политичко-просветно одељење (у даљем тексту: ППО), 1907, ред 1339, ППбр 905, Б. Раденковић, Д. Димитријевић, М. Шешлија, А. Јелић, З. Ћорић, С. Дичић - Генералном Консулату у Скопљу, 13/26.9.1907.

¹² Јован Јовановић Пижон се до 1906. године налазио на месту шефа Конзуларног одељења МИД-а, а током 1907 био је дипломатски заступник у Каиру и на Цетињу (1907-1909). Уз Светислава Симића, био је један најзаслужнијих званичника за помагање и организацију српског четничког покрета у Турској. Ургенција Јовановића и Симића код Николе Пашића, који је био Министар иностраних дела од 1906-1908, односила се на решавање спора у корист Богдана Раденковића, који је спроводио владину политику.

¹³ Љубомир Михаиловић је био вицекозул и генерални конзул у Скопљу 1906-1908. АСАНУ, Ост.М.Р, 14331-8 (11), Б. Раденковић - М. Ракићу, Београд 21.10/3.11.1907.

¹⁴ АСАНУ, Ост.М.Р, 14331-8 (12) Б. Раденковић - М. Ракићу, Београд 12/25.11.1907.

пређе у Скопље, а молио је и Ракића да на њега утиче да пристане зато што би он био “најподеснији да се мутна ситуација у Скопљу разбистри”.¹⁵ Богданов предлог је прихваћен и Обрадовић се прихватио посла у скопској Гимназији.

Сукоб је у потпуности покушао да угуши нови конзул у Скопљу, Живојин Балугџић.¹⁶ У писму Ракићу од 2. априла 1908. године, Раденковић је јавио да је Лукијан премештен у Солун, а да наставник Јован Алексић одлази у Србију. “Надамо се, да ћемо се са Митрополитом, после одласка ове двојице, сложити у свима осталим стварима.”¹⁷

У истом писму Раденковић се осврнуо и на пропагандне прилике. Замолио је Ракића, да у Солуну код Хилми паше тражи одобрење за два-три српска учитеља у Штипу.¹⁸ “Ја мислим да они не би требали да имају ма шта против ове наше сасвим културне утакмице са Бугарима и да ће осудити неправилно поступање реформног официра Турића према нашим присталицама...Ви се и сами сећате како су нас Турци још пре две године туткали на Штип.”¹⁹ О борби српске и бугарске пропаганде за превласт у Штипу, Ракић је оставио белешку у свом *Дневнику* из 1906. године.²⁰ Тада је Ракић у Скопљу разговарао са валијиним драгоманом Исмаил ефендијом, који је у валијино име обећао велике олакшице српској пропаганди у Штипу и Радовишту, због поприличних проблема са бугарским комитама. Очигледно је да су Турци следили политику “Завади, па владај!” Ракић је прокоментарисао: “Турска метода!”. Ипак је затражио да Турци допусте српским учитељима и поповима да седе у селима паланачке казе, како би одржавали везу и имали позадину за деловање. Ракић је у томе видео и из-

¹⁵ Исто; Обрадовић ће на месту заступника директора скопске Гимназије остати од новембра 1907. до фебруара 1908.

¹⁶ За конзула у Скопљу је 10. септембра 1907. године постављен Живојин Балугџић, где је остао до маја 1909. године.

¹⁷ АСАНУ, Ост.М.Р, 14331-8 (13), Б. Раденковић - М. Ракићу, Скопље 20.3/2.4.1908.

¹⁸ Хусеин Хилми паша, турски генерал и генерални инспектор за спровођење реформи у Македонији 1902-1908. године. Као истакнут младотурски вођа постао је министар иностраних послова 1908-1909, па велики везир 1909, министар правде 1912. и амбасадор у Бечу (1912-1918).

¹⁹ АСАНУ, Ост.М.Р, 14331-8 (13), Б. Раденковић - М. Ракићу, Скопље 20.3/2.4.1908.

²⁰ Белешка се не може сигурно датирати, али се претпоставља да је из пролећа 1906. године; М. Ракић, *Конзулска писма*, 78-79, 329.

узетну прилику да се српској пропаганди олакша приступ у Овче поље кроз кумановску казу.²¹

У следећем сачуваном писму, од 21. априла 1908. године Богдан Раденковић је написао Ракићу: “Овамо код нас још ништа не иде на боље. Митрополит је све луђи. Са њиме се ништа не може учинити.”²² Наставио је да излаже проблем српске пропаганде са властима у Штипу. Раденковић је у Штип послао учитеља Лазара Илића, да у ортаклуку са Штипљанцем Костом отвори једну трговачко-комисиону радњу. Он је нашао и унајмио магацин, али су га турске власти протерале. Раденковић се жалио Ракићу: “Ја просто не знам шта да се ради. Ово је општа неправда што се нама чини, као и самим Штипљанцима. Како би изгледало кад би ми захтевали да се протерају сви бугарски трговци из Гњилана, Митровице и других места са Косова? Молим вас, помозите ако се што може. Ми не тражимо ни школе ни цркве. Само тражимо слободу да и Срби турски поданици могу слободно да тргују. Ми Штипљанце силом не терамо да са нама буду у трговинским односима, они то сами траже. Ово је једна чисто економска утакмица мирне природе, и нико не би требао да њој стаје на пут.”²³

Следеће сачувано писмо Раденковића упућено Ракићу је тек од 18. новембра 1909. године, када се Ракић налазио на положају отправника полова Конзулата у Приштини. “Овде ствари не иду најбоље. Ја не предвиђам ништа добро. Услед разних околности мораћу врло скоро да напустим Скопље и да се негде склоним до бољих прилика”, извештавао је Раденковић.²⁴ У питању је била Раденковићева умешаност у кожљанску аферу. Наиме, у јуну 1909. године у селу Летевцу у околини Скопља догодила су се два убиства, па су турске власти спровеле истрагу. Бугарски пребег у српску организацију, Стефан Иванов, придружио се жандармима и пошао је по српским селима да поткажује. Похапшени су многи виђени чланови српске организације у најближој околини Скопља, од којих 15 из села Кожља. Међу ухапшенима нашао се и учитељ из Новог села, Лазар Илић, код кога је нађена нека архива. Иванов је у неколико наврата прогласио Богдана Раденковића главним иницијатором убиства и других терористичких дела. Истрага се водила у најстрожој тајности, па је приступ ухапшенима био строго забрањен. Комесар полиције Ибрахим, иначе “пријатељ” скоп-

²¹ Турцима је јачање српске пропаганде на штету бугарске било у интересу, јер су тад Бугари имали чвршће позиције, с обзиром на то да су и раније почели са организованим радом. М. Ракић, *Конзулска писма*, 78-79, 329.

²² АСАНУ, Ост.М.Р. 14331-8 (14), Б.Раденковић-М.Ракићу, Скопље 8/21.4.1908.

²³ АСАНУ, Ост.М.Р. 14331-8 (13), Б.Раденковић-М.Ракићу, Скопље 20.3/2.4.1908.

²⁴ АСАНУ, Ост.М.Р. 14331-8 (15), Б.Раденковић-М.Ракићу, Скопље 5/18.11.1909.

ског конзулата, јавио је Давиду Димитријевићу да би било опасно да се Богдан врати у Скопље.²⁵ Уз снажно посредовање конзулата дошло се до задовољавајућег епилога: оптужени су пуштени из затвора, захваљујући валији који је био спреман све да заташка.²⁶

Након кожљанске афере Раденковићу је и даље претила опасност од локалних власти и бугарске комитске организације. Стога је на предлог Јована Јовановића Пиждона упућен у Цариград, као представник организације Отоманских Срба.²⁷ У писму од 8. августа 1910. године Раденковић је из Цариграда упутио Ракића како да ради на обустављању насиља над српским становништвом у гњиланској кази. То је једино сачувано писмо у коме је Раденковић саветодавац, и не обраћа се Ракићу за помоћ. Немири у Феризовићу, Призрену, Приштини и Митровици у мају 1910. године довели су до наредбе Махмут Шефкет паше да становници тих места и околних села предају оружје. Приштински вицеонзул Милан Ракић саветовао је српско становништво да предаје старо оружје, како не би остало ненаоружано “спрам још оружаних Арнаута”, који су такође предавали старо оружје.²⁸ Турска војска је искористила прилику да шаље патроле по српским селима и зоставља народ. Највећи зулуми над српским становништвом одиграли су се у гњиланској кази. У затворима су се нашли многи учитељи, између осталих и прота Стојан Стејић и Аћим Јелић.²⁹ На основу Ракићевих извештаја битолски посланик др Јанићије Димитријевић је протествовао код Махмут Шевкет паше. “На жалост, сумњам да ће од овога што год бити користи тим јадним нашим људима, јер је министар војни на овај протест одговорио како је скупљање оружја у гњиланској кази већ поодавно завршено и он не може да верује у истинитост ове вести”, писао је Раденковић из Цариграда. Упутио је Ракићу неколико сасвим конкретних савета: “Али, да би у будуће у оваквим случајевима наши кораци могли да имају бар какве наде на успех, добро би било да препоручите нашим људима да у сличним случајевима увек овако поступају:

1. да се у хитним случајевима депешом на турском језику обраћају за помоћ нашем битолском посланику Др Јанићију Димитријевићу, у којима ће изнети насиље, кад се је и где десило и по могућству ко је извршио насиље.

²⁵ АС, МИД, ППО, 1909, ред 386, ф1, Стр.Пов.бр.668, Ж.Балугџић-М.Миловановићу, Скопље, 22.6/5.7.1909.

²⁶ Исто, ПП. бр.757, Ж.Балугџић-М.Миловановићу, Скопље, 16/29.7.1909.

²⁷ АС, МИД, ППО, 1909, ред 1513, ПП. бр. 1478, Ј.М.Јовановић-М.Миловановић, Скопље, 11/24.11.1909; Исто, ПП. бр.6234, МИД-Посланству Цариград, Ген.консулату Скопље, Београд 26.11/9.12.1909.

²⁸ М. Ракић, *Конзулска писма*, 202.

²⁹ Исто, 204-214. Ракић је слао ове извештаје периоду од 27.7. до 15.8. 1910.

2. да се исто тако шаљу и писмени опширнији извештаји у којима ће се тачно изнети насиље, кад се је и где десило, имена жртава и по могућству имена извршилаца.”³⁰

Порта је све вести о насиљима на Косову демантовала и квалификовала као злонамерне измишљотине протурене у одређеној намери. Проблем је био у томе што су извештаји са Косова стизали у Цариград у виду преписа из Министарства иностраних дела Србије, па се нису могли предочити турским властима, који су увек тражили извор информација. Требало је да се сами турски поданици-жртве насиља жале и да догађаји буду тачно пренети. Само са оваквим извештајима Раденковић би могао да предузме кораке на Порти. Но, његов циљ је био и да заинтересује штампу и то посебно турску, за стање у Косовском вилајету.³¹

После неуспеле кандидатуре за место Рашко-призренског епископа Богдан Раденковић се вратио у Скопље и наставио да ради у српској партији и припрема се за предстојеће парламентарне изборе 1912. године. У Скопљу су уочи избора, уз српску, постојале младотурска, албанско-либерална и бугарска група, у чијим је међусобним односима владао “хаос”, како је то Богдан Раденковић забележио. Арбанаси су хтели да истакну национално обележје и није се знало да ли ће сарађивати са Бугарима или са турском партијом, која је, пак, стајала насупрот младотурака. Бугари су били подељени на две групе, Санданисте и Егзархисте. Раденковић је предвиђао да ће младотурци ипак да се врате сарадњи са српским клубом. О овим догађајима Богдан је известио Милана Ракића, који је у марту 1912. године заузимао положај шефа Конзуларног одељења у Министарству иностраних дела. Изнео је да су са младотурцима прекинути преговори: “Ја сам предвиђао да ће овако наше држање имати велико дејство код њих. Нисам се преварио. Они су се уплашили. У њиховом клубу се једнако претреса о томе. Они већ покушавају да дођу у додир с нама. Вечерас ће један њихов делегат разговарати са једним нашим човеком. Они нас једнако уверавају како не могу да нам даду скопски мандат, стога што су два обећали Бугарима а два задржали за себе. Они не могу да нам жртвују један од своја два мандата јер се боје да би то мусломанска маса рђаво примила. Но, ја ипак остајем при свом уверењу да ће попустити и да ће нам дати мандат. Ових дана долази овде Ејуб Сабри из Цариграда, мислим баш због овога. Иначе нам нуде Призрен и Приштину. Младотурци имају споразум са овд. Митрополијом бугарском. Њихови кандидати су на младотурској листи Паскалов, секретар и Ижилизов, чиновник.”³² Раденковић је

³⁰ АСАНУ, Ост.М.Р. 14331-8 (16), Б. Раденковић-М. Ракићу, Цариград 26.7/8.8.1910.

³¹ Исто.

³² АСАНУ, Ост.М.Р. 14331-8 (17), В.Раденковић-М.Ракићу, Скопље 22.2/6.3.1912.

учествовао и у преговорима са са арнаутском опозицијом, која је одбила разговор о мандату за Скопље због Бугара. О преговорима са Албанцима у Скопљу, написао је Ракићу: “Нуде нам само Приштину. За Призрен, Пећ, Сеницу и Пљевље нуде своје посредовање код њихових пријатеља а не јамче ништа. О Битољу неће ни да говоре. Ако пристанемо на заједничку листу у Приштини немају ништа противу тога да у другим крајевима пактирамо са младотурцима. Они тврде да су Бугари са њима. Међутим, то је нетачно, као што сте малопре видели. Они имају уза се само Тодора Павлова заједно са његовом групом старих клубаша, а Митрополија са њеним апаратом је уз Младотурке. Држим као сигурно да ћемо за четири пет дана бити на чисто. На сваки начин, ми ћемо морати или са Младотурцима или у штрајк. Но, као што горе споменух, ипак верујем да ће Младотурци попустити. Толико о изборима.”³³

Време је донело промене и унутар српске организације. Утицај политичких странака на јавно мњење Срба у Османском царству појачан је кад су се сами добили могућност да се политички организују, 1908. године. Српски конзулат и уредништво листа *Вардар* на челу са Давидом Димитријевићем били су за руководећу улогу конзулата у покрету за ослобођење, по централистичком принципу. С друге стране, нова интелектуална елита Срба у Османском царству је сматрала да је су првом месту потребе народа, његов друштвени, економски и културни развој. Панта Гавриловић је као скопски конзул фебруара 1912. године, извештавао да у Скопљу постоји група незадовољника који се називају опозицијом и који критикују рад конзулата, али се и са Турцима консултују око поверљивих послова. Групу су предводили наставници гимназије Глиша Елезовић и Јован Алексић, као и Риста Огњановић, Арсеније Здравковић, адвокат Шуњевић и социјалиста Душан Цекић. У фебруару 1912. године је одржана припремна конференција опозиционара, с циљем покретања независног листа, *Глас народа* који би је требало да представља конкуренција *Вардару*. О поновним сукобима између скопског конзулата и гимназијских професора, Раденковић је писао Ракићу: “Елезовић је са групицом својом купио штампарију, они су погодили и стан и слагаче Давидове, који су још пре месец дана замењени другима. Нема сумње да целу ствар новчано потпомаже Црна Гора. Ја сам уверен да ће банкротство најдаље за месец два доћи. Они неће имати ни претплатника ни присталица. У самоме Скопљу ствара се блок који ће их сатрети.”³⁴

³³ Исто.

³⁴ Глиша Елезовић и Арсеније Здравковић су и током марта, уочи избора, османским властима предочавали да су Раденковић, Хаџи Ристић, Давид Димитријевић и др Јанићије Димитријевић плаћени агенти Србије. АСАНУ, Ост.М.Р, 14331-8 (17), В.Раденковић-М.Ракићу, Скопље 22.2/6.3.1912.

Богдан Раденковић се и даље старао о извођењу четничке акције, а Милана Ракића је молио: “да спремите што пре 100-150 пушака да пренесемо за ове крајеве. То радите само са Танкосићем, јер одбор Народне одбране у Врањи прави страшне глупости које свет зна; да спремите обе чете: и Бошкову и Стојанову онако како смо разговарали; да видите да ли Битољ може купити пушке у Прилепу. О томе смо раније разговарали.”³⁵

Непосредно пред балканске ратове Милан Ракић је као шеф Конзуларног одељења увидео да се успех у српским националним пословима може постићи само сарадњом државних институција, националних радника са терена, српских официра и комитских војвода. Између осталог: “Благодарећи Ракићевој готовости да на себе прими одговорност, у Турској је било, у јесен 1912.г., на извиђању земљишта двестак наших официра, међу којима два наша генералштапца.”³⁶

Мисија Богдана Раденковића да са албанским вођама утврди основе за даљу сарадњу у евентуалном рату против Турске датира од претпоследњег дана августа 1912. Наиме, тада је и престолонаследник Александар Карађорђевић сугерисао министру спољних послова Јовану Јовановићу Пижону да што пре пошаље Раденковића Арнаутима да испита на који начин би могле деловати чете у случају мобилизације српске војске. Заправо, његов задатак је био да у тајности припреми чете, које би могле бити подршка српској војсци у рату против Турске, чије се избијање увелико могло наслутити.³⁷ У Београду, 9. септембра 1912. године, Богдан Раденковић је у истом дану написао два писма Милану Ракићу. Прво писмо је написао само за Ракићеве очи. У њему изражава жаљење што га није затекао у кафани “Код Коларца”, јер је морао да иде по новости. Богдан је сазнао да је руски амбасадор Никола Хартвиг саветовао да се на сваки начин избегне рат, али ако би други пошли у рат, он као је као пријатељ саветовао да ни Срби не чекају ни тренутка, а Русија ће се трудити да задржи Аустрију. У овом писму Богдан није навео детаље свог предстојећег пута, само је написао да је добио муницију за револвер. Замолио је Ракића: “Ако ми се што деси на путу, препоручујем Вам моју децу.”³⁸

У другом писму, које је написао да би га Ракић могао употребити “ако буде нужно”, говорио је детаљније о мисији: “Ја сам вечерас морао да

³⁵ Војислав Танкосић Шиља био је контакт за преношење оружја. АСАНУ, Ост.М.Р, 14331-8 (17), В.Раденковић-М.Ракићу, Скопље 22.2/6.3.1912.

³⁶ Божин Симић, *Ракић као национални радник*, Нова Европа XXXI/8 (1938).

³⁷ *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903-1914*, V/2, приредио Михаило Војводић, Београд 1985, док.бр 646.

³⁸ АСАНУ, Ост.М.Р, 14331-8 (18), В.Раденковић-М.Ракићу, Београд 27.8/9.9.1912.

отпутујем са неким генералштабним официрима, којима је стављено у дужност да рекогносцирају терен од Рашке до Митровице и од Бољетина до наше границе. Мени је речено да пођем са тим официрима да им се на томе путу нађем”. Жалио се што није добио изравна наређења шта да разговара са “арнаутским првацима које будем видео (напр.Иса) и шта ли би требало говорити ономе нашем свету”, па је молио Ракића да му пошаље депешу ако буде имао нешто да му поручи.³⁹ То је уједно и последње сачувано писмо Раденковића Ракићу. Њихова сарадња се наставила на терену.

На простору Косова била је организована интензивна извиђачка акција, која је трајала од 4. до 18. септембра 1912. године. Српски официри су оперисали у четири групе, сваким од главних праваца који су водили ка Турској. Богдан Раденковић се налазио у групи са мајором Драгутином Димитријевићем-Аписом и Миланом Завађилом која се упутила према Митровици, како би разговарала са Исом Бољетинцем и са првацима дреничких Арнаута. На састанку са Исом, Богдан је предочио да Турска прети Србији зато што је дала оружје и муницију Арнаутима и да може доћи до рата. Раденковић се вратио необављеног посла. И поред преговора, на сам наговештај Балканског рата, Албанци су донели одлуку да се боре на страни Турске.⁴⁰

Још од августа 1912. у Прокупљу су се образовале комитске чете, а акцијом је руководио Војислав Танкосић.⁴¹ Већ 9. октобра Милан Ракић и Богдан Раденковић су се нашли на лицу места. Кренули су из Прокупља, и пратили границу све до до Преполца и Куршумлије. Извештавали су да турска војска не може да обави мобилизацију, јер Срби беже, а Арнаути се не одазивају.⁴² И Раденковић и Ракић су чули да Иса Бољетинац окупља људе против Србије, али су претпостављали да то опет може бити нека његова стратегија. Ракић је писао Министарству да су српски војници “необични” и да мисле да је најважније прећи границу: “Да Богдан и ја нисмо дошли у петак у Прокупље, ви бисте већ у суботу имали Санцак у пламену”.⁴³

Богдан Раденковић је 12. октобра тражио од начелника топличког округа да војска одмах нападне и уништи мухацире у копаоничким селима на турској страни, “а народ преко границе да одмах почну оружати.” Па-

³⁹ Исто, 14331-8 (19), Б.Раденковић-М.Ракићу, Београд 27.8/9.9.1912.

⁴⁰ Ђ.Микић, *Арбанаси и Србија у Балканским ратовима 1912-1913. године*, Историјски гласник 1-2 (1985), 55-79.

⁴¹ Љубиша Врсаловић, *Бој на Лисици*, Јужни преглед 6-7 (1930), 349; И. Ж. Трифунковић, *Трновитим стазама*, Београд 1933, 96-113.

⁴² *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903-1914*, V/2, док.бр 620.

⁴³ *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903-1914*, V/2, док.бр 620.

шић је на то одговорио да “не треба нападати никог, који се држи мирно и не иде са оружјем у руци против нас”. У писму секретару Министарства иностраних дела, Милану Ракићу, који се заједно са Богданом налазио у Прокупљу, Пашић је изразио незадовољство извештајима о преласку границе. Наредио је да акција мора имати план, ред и постепеност, а Арнауте треба “разуверавати да имамо непријатељске намере и уверавати да их да се устаје противу *Младотурака* и за слободу Срба и Арнаута...Само против оних који сад буду устали противу нас и наше војске бити немилосрдан.”⁴⁴

У четничком логору у Прокупљу 12. октобра људство је подељено на две групе. Једном је командовао Воја Танкосић, а другом Богдан Раденковић и Љуба Вуловић. Танкосићева чета је кренула ка Васиљевцу и Мердарима, а Богданова ка Лисици, Мутиводи и Гуришту. Борба на Лисици окончана је за неколико сати чиме је отворен пут ка Приштини. Заједно са Миланом Ракићем, Богдан је ушао у Приштину на челу одреда.⁴⁵

Богдан Раденковић и Милан Ракић су сарађивали на националним пословима Срба у Османском царству. Раденковић је као оперативац извештавао дипломату Ракића о стању на терену. Али, Раденковићева писма не могу се окарактерисати само пуко извештавање. Из њих провејава очигледно изузетно поштовање према Ракићу. Нема сумње да је преписка била обострана. Нажалост, нису сачувана Ракићева писма упућена Раденковићу, те је слика о њиховом дубљем односу остала засад неразјашњена.

⁴⁴ *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903-1914*, V/2, док.бр 646.

⁴⁵ Милан Ђурчин, *Ракић на Косову*, Нова Европа II (1921); *Задужбине Косова*, уред. Атанасије Јевтић, Призрен-Београд 1987, 819.

Biljana VUČETIĆ

BOGDAN RADENKOVIĆ AND MILAN RAKIĆ

Summary

Bogdan Radenković had an extraordinary role in the Serbian revolutionary organization in Ottoman Empire, as one of the leading organizers of the *chetnik* movement. Milan Rakić took active part in Serbian national action within Ottoman Empire, through his diplomatic contacts and relations with Serbian population as well as with his secret connections and arming of *chetniks*. Most probably, Radenković and Rakić became close in Skopje in November 1905.

Nine letters of Bogdan Radenković to Milan Rakić are kept in the Archive of Serbian Academy of Sciences and Arts, which could be organized in several groups. Four letters dated from 1907 and 1908 refer to conflicts within Serbian organization in Skopje. In one letter dated in 1909, Radenković described his impressions on current situation in Skopje. In his letter dated in 1910, Radenković advised Rakić how to provide legal help to Serbian population in the Old Serbia. In the letter dated in March 1912, Radenković has informed Rakić on participation of Serbs in the elections in Ottoman Empire and on the work of Serbian opposition. Two last letters are dated in September 1912, and were written at the same day. They refer to details of forthcoming secret scout mission in the Old Serbia in the eve of the Balkan War.